

Kryvosheya V. V., Doctor of History, Professor, Deputy Director, Ukrainian Institute of National Memory (Ukraine, Kiev), kv@memory.gov.ua

The Chernihiv Regiment as Administrative–Territorial Unit of the Cossack–Hetman State

The Chernihiv regiment as administrative–territorial unit is studied, the place of this regiment in the hierarchy of administrative units of the Cossack–Hetman state is determined, political, demographic, social aspects are analyzed.

Keywords: Cossacks, Chernihiv region, regiment, the Hetmanate, administrative–territorial unit.

Кривошея В. В., доктор исторических наук, профессор, первый заместитель директора, Украинский институт национальной памяти (Украина, Киев), kv@memory.gov.ua

Черниговский полк как административно–территориальная единица казацко–гетманского государства

Исследуется Черниговский полк как административно–территориальная единица, определяется место этого полка в иерархии административных единиц казацко–гетманского государства, анализируются политические, демографические, социальные аспекты.

Ключевые слова: казачество, Черниговщина, полк, Гетманщина, административно–территориальная единица.

* * *

УДК 392.72(1–21)“18”

Русавська В. А.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри готельно–ресторанного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна, Київ), rusavskaya@bigmir.net

ГОСТИННІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО–КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ МІСТА ХІХ СТ.

Розглядаються заклади гостинності, як форми просторової організації вітчизняних міст ХІХ ст., розраховані на задоволення потреб у спілкування під час проведення дозвілля, комерційних і ділових зустрічей представників нових соціальних верств.

Заклади гостинності – кафе–шантани, кав'ярні, ресторани стають осередками формування культури взаємних зобов'язань, сферою міжособистісних відносин, утворюють особливий простір людського життя, в якому відбувався вільний рух людей і в якому вони взаємодіють як незалежні індивіди.

Ключові слова: гостинність, соціально–культурний простір міста, заклади гостинності, кафе–шантани, кав'ярні.

В умовах глобальних процесів, що відбуваються в сучасному світі і які зумовлені впровадженням нових інформаційно–комунікативних технологій, інтенсифікується розвиток інфраструктури індустрії гостинності, а сама вона перетворюється на потужний сегмент сервісної економіки.

Системи глобальної комунікації, з одного боку, сприяють створенню нових форм соціальної взаємодії в просторі міста, а з іншого, призводять до стандартизації товарів і послуг індустрії гостинності, стирання місцевої своєрідності в контексті явища, означеного американським соціологом [25]. Вчений визначає цю останню, як процес, де принципи ресторану швидкого обслуговування стають домінуючими в усіх сферах суспільного життя. Дж.Рітцер продовжує думку німецького соціолога М. Вебера щодо раціоналізації, як базової характеристики індустріального суспільства і екстраполює її на сферу споживання, що з другої половини ХХ ст. стає визначальною і обґрунтовує її поширення на інші сфери суспільного життя – проведення дозвілля, туризм, вищу освіту та ін. [7].

На рубежі століть і тисячоліть тема міста набуває особливої гостроти у зв'язку з його роллю інтегратора культурного, інтелектуального і економічного потенціалу цивілізаційного розвитку. В інформаційному, пост-

індустріальному суспільстві міста стрімко перетворюються на потужну та розгалужену, багаторівневу агломерацію, змінюються їх просторові структури і спосіб життя міського населення. У зв'язку з цим виникає потреба у пошуку нових підходів до регулювання і планування міського простору, а також розв'язання проблем, пов'язаних із збереженням культурно–історичної спадщини, її національних і регіональних особливостей. Саме тому постає необхідність здійснення системного аналізу міста як складної організаційної системи однією із складових якої є гостинність, що передбачає історичну рефлексію на предмет її значення в конструюванні соціально–культурного і особливо публічного простору міст України ХІХ ст.

При з'ясуванні цього питання логічно звернутися до концепції соціального простору міста, ґрунтовно розроблених західними соціологами кінця ХІХ ст. – поч. ХХ ст. серед яких Г. Зіммель і Е. Дюркгейм. Для Е. Дюркгейма характерний підхід до розуміння міста з позицій “органічної солідарності”, яка протиставлялася “механічній солідарності” традиційного, аграрного суспільства. Місто в такому ракурсі постає як один із визначальних чинників становлення індустріального суспільства, з одного боку, а з іншого однією із його структурних елементів складної і багатовимірної системи індустріального суспільства [15].

Г. Зіммель в своїй класичній праці “Великі міста і духовне життя” розглядає місто як просторово оформлену цілісність, з власним темпом і ритмом, що докорінно відрізняється від попередніх темпоральностей. В місті як осередку урбаністичного суспільства формуються нові суспільні відносини, нав'язані і координовані перш за все когнітивною силою грошей. Німецький соціолог виокремлює соціальний локус буття громадян в якому людські взаємини, їх багатство і різноманіття форм постають як способи заповнення міського простору, що дозволяє знайти кожному жителю щось своє в місті, відповідне його бажанням і устремлінням. Тобто, в місті завдяки ринковим відносинам, різним формам обміну створюється можливість вибору форм для їх самореалізації [16].

Велике місто, на думку Г. Зіммеля, є осередком індивідуальної і соціальної свободи, але в той же час розподіл праці дуже часто вбиває особистість як цілісність, звужує її потребу в особистій свободі. В роздумах про трансформацію соціального простору наскрізною є думка про мінливий, фрагментарний характер життя індустріального міста і де на індивідів чатує небезпека від швидких і неперервних змін зовнішнього середовища. Крім того, німецький соціолог одним з перших звертає увагу на те, що в містах формується особлива, демонстративна модель поведінки, яка ґрунтується на бажанні бути несхожим на інших, висунутися, стати помітною, публічною людиною. Для багатьох людей, як вважає Г. Зіммель, така поведінка стає єдиною можливістю завдяки увазі інших почати цінувати себе [16, с. 315–325].

Американські теоретики урбанізму Л. Мамфорд, Л. Вірт загалювали знання про місто в різні історичні епохи. Вони його розглядали як органічну системну цілісність, що вгадувалася за шумом і позірним безладом міського життя, яке за цією позірністю характеризувалося небаченим динамізмом, соціальною і просторовою

мобільністю, домінуванням світського начала і економністю, диференціацією праці, специфічним ставленням до села, країни і до зовнішнього світу, а також еволюційною лінеарністю. Класики урбанізму прагнули теоретизувати місто як соціопросторову систему з притаманною цій останній внутрішньою динамікою [21; 31].

Р. Барт, німецький соціолог–урбаніст, автор ідеї “гуманізації міського будівництва”, визначає місто як поселення в якому скрізь, в тому числі і в повсякденному житті, виявляється тенденція до поляризації між публічною і приватною сферами. Місто в такому контексті представляє суперечливу єдність приватного і публічного життя людини [4].

Наявність публічного простору, що знаходиться не в приватній, а комунальній власності, як стверджує відомий російський архітектор і теоретик архітектури В. Глазичев, є обов’язковою умовою міста: є такий простір – є місто, немає його – відсутнє і місто. Крім того він вважає, що важливою ознакою міста і основою його функціонування є присутність в міському просторі в будь-який час значної кількості нічим не зайнятих людей [10].

В роботах В. Н. Топорова, Ю. М. Лотмана представлений ціннісно–символічний аспект міського простору, який наповнюють цінності. знаки, символи втілені в артефактах культури як сукупності онтологічних, аксіологічних та інших матеріальних і духовних вартостей попередніх поколінь [28; 18].

Концептуалізація “публічної сфери”, розробка теорії, яка отримала назву нормативної, пов’язана з роботою Ю. Габермаса “Структурні перетворення у сфері відкритості”. Багатозначне німецьке поняття *Offentlichkeit*, яке використовує німецький філософ, перекладається на російську мову як публічність, а в українському перекладі подається як відкритість. Відкритість, публічність постає як сфера, протилежна приватності, що представлена родиною, сусідськими контактами, дружніми стосунками тощо. Габермас Ю. доводить, що публічна сфера має історичну локалізацію, вибудовується на ліберально–економічних відносинах, вільному обігу праці і капіталу, пов’язана з появою класу буржуазії в Європі XVII–XVIII ст., з її уявленням про невідчужені права і свободи, а також моральну і економічну автономію індивіда [9, с. 45].

Аналізуючи досвід англійських кафе–хаузів, французьких салонів і німецьких літературних товариств, філософ доходить висновку, що в цих формах організації публічного простору в процесі спілкування самодостатніх індивідів відбувалася агрегація і артикуляція їх потреб та інтересів, з одного боку, а з іншого, вироблялися норми соціальної взаємодії. І саме ці заклади гостинності фактично стали основою нової соціальної сили – громадської думки. В такому ракурсі попри наявність літератури, дотичної до означеної проблематики, роль і значення вітчизняних закладів гостинності XIX ст. не була предметом самостійного наукового аналізу [9].

“Саме XIX ст., – як пише Д. Кларк, – стало свідком повного розквіту ряду глибоких змін, що почалися за три століття до цього. Більше того, саме в цьому столітті. епіцентр широких і різноманітних змін, що несла з собою сучасність, починає переміщуватися в місто. А накопичені в місті матеріальні блага, покращення функціонування міста – це було продуктом концентруючого

накопичення побутового міського досвіду [12, с. 347–356].

Урбанізаційні процеси спричинили зростання міського населення в Російській імперії. Так, описуючи населення Києва М. Берлінський зазначає, що в 1817 році воно перевищувало 45 тисяч жителів [5, с. 121–130]. В 1845 році згідно з довідником воно складало 50 тисяч, а вже в 1895 році – більше 200 тисяч [27, с. 22–23]. Формування нових соціальних верств зумовлених розвитком капіталістичних відносин, зростання чисельності міського населення в свою чергу стимулює появу нових, характерних для них закладів гостинності, що стає основою розвитку інфраструктури гостинності.

Мета статті – розкрити роль закладів гостинності у формуванні соціально–культурного простору міста XIX ст.

Соціокультурний простір міста включає власне соціум, соціальні структури, символи і цінності, комунікацію і інформацію. І місто функціонує тільки при взаємодії всіх цих елементів. При цьому під “соціокультурним простором” сучасні науковці, спираючись на роботи Г. Зіммеля, П. Бурдьє та ін., розуміють не просто суму соціальних і культурних складових, а їх інтеграційну цілісність з характерними для цієї останньої специфічними ознаками.

Комунікація і інформація, будучи невід’ємними складовими соціокультурного простору міста, набувають важливого значення не лише в створенні, а й головним чином в збереженні і трансляції його соціально–культурних цінностей майбутнім поколінням. Що дозволяє розуміти під соціокультурним простором міста інформаційно–комунікативну систему як основу соціальної діяльності, яка втілюється в різноманітних знаково–символічних продуктах культурної практики, локалізованих в певних територіальних межах.

Об’єднання городян, їх ідентифікацію забезпечує не стільки наявність спільної території, а функціонування інформаційно–комунікаційних потоків. Інформаційний простір міста, як частина соціокультурного простору, об’єднує населення, спрямовує його діяльність, забезпечує єдність, впливає на формування міської ідентичності, створює нові можливості для розвитку особистості і закладає підґрунтя для нових форм просторової організації.

Безумовно, місто є не лише природним комплексом, складовою частиною ландшафтної сфери, перетвореної зусиллями багатьох поколінь, а й своєрідною формою співжиття людей, центром “культурного тяжіння”. Особливе соціально–культурне просторове середовище міста з його унікальними культурними, матеріальними і духовними цінностями, формує особливу міську культуру.

Ця остання стає ціннісним ядром особливої картини світу міського населення, яка включає норми гостинної поведінки. Соціально культурний простір міста впливає на розвиток особистості, допомагає віднайти такі форми буття, які сприяли б самореалізації людини.

Місто – це якісно нове соціальне утворення модерного суспільства, осередок повсякденного і духовного життя людини, акумулятор її думки, емоцій, почуттів на основі яких формується спосіб життя і модель поведінки. Змінюючи спосіб життя, власний духовний світ людина індустріального суспільства перетворює себе і

проектую свої дії в урбанізованому новому соціокультурному просторі, виробляє нові форми зв'язків в ньому.

Водночас внутрішнє ставлення жителів великих міст один до одного формально характеризується замкненістю, усамітненістю, взаємною відчуженістю і віддаленістю. З цього приводу Д. Кларк пише, що місто засвідчує появу стороннього і стає світом сторонніх і для сторонніх в якому починає панувати всезагальна “чужість”. Однак саме подібна ситуація, на його думку, призвела до зростання в XIX ст. чисельності загальнодоступних закладів гостинності, які стали репрезентантами характерних для сучасності засобів подолання втрати “до-сучасних”, “органічних” спільнот [11, с. 29–43].

Публічними, відкритими, громадськими, як пише Ю. Габермас, називають заклади, які на відміну від закритого, домашнього застілля, доступні для публіки, тобто для всіх і в такому сенсі ми говоримо про громадські публічні місця [9, с. 44].

Кафе-хаузи, кав'ярні, ресторани постають у Ю. Габермаса як форми репрезентації відкритості, публічності, зберігають істотний вплив і в XX ст. [9, с. 56].

Міста у XIX ст. стають місцем проведення масових святкувань з величезною кількістю людей, які представляють всі верстви населення, різні національності, а народне гуляння стає “відкритою системою” і легко вбирає в себе елементи та форми різноманітних традицій культури гостинності. З'являються “нові місця для публічних проходів, чи променад” [23, с. 167].

В середині XIX ст. спостерігається інтенсивна розбудова садів і парків громадського призначення з метою організації відпочинку та розваг мешканців міста, в яких формується необхідна інфраструктура гостинності.

В садибі французького консула в Одесі, великого друга Рішельє, барона Івана Рено, який піклувався про надання задоволення одеситам, було прибудовано по вулиці Рішельєвській ротонду у вигляді круглій будівлі із залом для танців та більярдною. В цій ротонді влаштовувалися, окрім звичайних вечірніх зборів, різні танцювальні і музичні святкування. Вона називалася спочатку “Casino”, потім “Redoute on salle de danse”. Пізніше з'явилася потреба в улаштуванні тут буфета і ресторану [13].

В часи графа М. Воронцова, як зазначає О. М. Дерibas, Одеса мала безліч “нічних спокус”. Після театру не всі одесити розходилися по будинках, а більшість відвідувала ресторани, нічні клуби і гральні будинки. Казино на розі Театральної площі і Рішельєвської вулиці, було місцем зібрання одеських торговців, спекулянтів, торгових службовців та приїжджих з-за кордону моряків. Тут здійснювалися комерційні операції, зафрахтовувалися судна, пропонувалися і купувалися товари, проводилися біржові операції. В казино подавали каву з шербетом та лимонами. Тут було безперервне поживлення і шум [13].

Серед загальнодоступних закладів гостинності в середовищі міщан набувають популярності чайні будиночки, які відкриваються в садах і парках та стають своєрідними культурними закладами в яких проводили вільний час люди з скромними достатками.

Такий чайний будиночок наприкінці XIX ст. в місті Алушта, згідно опису А. Мальгіна, виглядав так: “На березі, на сваях, шиновочна будочка, з вивіскою й написом: “Фруктовий магазин приймає заказы”. З одного

боку на ній зображено великий самовар з бензиною горілкою, з іншого – вазу з фруктами, яких майже ніколи не знайдете в крамницях. Можливо, ця алгорія означала, що можна пити чай й закушувати фруктами” [20, с. 12].

В 70-ті роки XIX ст. на тлі тенденції лібералізації міського побуту і дозвілля відкриваються кафе-шантани, що спочатку виконували розважальну функцію. Попередниками кафешантанів були, буфет в Царському саду, де виступали арфісти, співаки, жонглери, “Шато-еспланад” на Мало-Васильківській вулиці, в якому бажаною мали можливість подивитися на заборонений в місті канкан. Специфічність останніх також полягала в тому, що там виступали співаки, куплетисти, танцівниці та артисти інших жанрів. В 1890-х рр. в Києві діяли кафешантани “Олімп”, “Шато-де-Флер” і “Аполлон” [27, с. 195].

М. Сементовський у праці “Киев, его святыня, древности, достопамятности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников” описує такі заклади гостинності міста, як клуби, кафе-шантани, розкриває специфіку їх функціонування [26, с. 17–18].

В путівниках по Києву серед “садів, що мають розваги” зазначалися: Купецький сад на Царській площі, де влітку грав симфонічний оркестр, працював чайний буфет і ресторан; “Шато-де-Флер” на вул. Олександрівській з рестораном “Шато” і кафешантаном, пивною; “Тріумф” на Бульварно-Кудрявській та “цілий ряд заміських садів-ресторанів” [27, с. 195].

Про “Шато-де-Флер” також згадує вітчизняний історик і краєзнавець М. Сементовський: “В нижній частині міського Палацового Царського, або Государевого саду з 1863 року був влаштований приватними особами публічний розважальний заклад під назвою Шато-де-Флер, в якому 1868 року побудовано вокзал [буфет] з великою танцювальною залом, галереями та великим балконом. В цьому закладі до 1871 року влітку майже щоденно відбувалися публічні гуляння з музикою та фейерверками; взимку, по середах та субботах, у вокзалі бувають маскаради” [26, с. 119].

Виникнення кав'ярень на українських теренах, як різновиду закладів гостинності, пов'язане з поширенням кави серед вищих верств міського населення наприкінці XVIII – початку XIX ст., хоч серед простого люду кава, як і чай, вважалася розкішшю. В середині XIX ст. кава мала попит серед заможних людей і лише з часом поширюється в простонародному середовищі, знайшовши там своїх знавців і цінителів.

В місті Ніжині, невеликому повітовому містечку, також діяла кав'ярня: “...Тут є збіговисько чоловіків; я потикнувся туди; кімната маленька, в якій декілька греків та росіян грали при мені в карти й палили люльки, на кшталт Московського Англійського клубу; диму тут було ще більше, ніж там, тому що тісніше... Я посидів між ними, нанюхався кави, просмердів тютюном і пішов швидко на свіже повітря” [14, с. 57].

Відвідування кав'ярень було характерно для вищих соціальних верств, які займали управлінські посади в великих містах, як наприклад в Києві 1850 року, як зауважує О. Афанасьєв-Чужбинський: “Вищий клас жителів у зв'язку з різними управліннями тут, порівняно з іншими містами, набагато численніший, а тому й пред-

метів споживання, предметів розкоші, до яких належить і кава, розходиться більше, ніж деінде” [29, с. 82].

В кав'ярнях, кондитерських відбувалися ділові зустрічі, в них відпочивали, розважалися. Кав'ярні і кондитерські мали своїх завсідників, для яких були важливими ділові розмови, а не їжа. Найбагатші городяни відвідували ресторації.

Ті київські кав'ярні і кондитерські, в яких в 1850–1860 рр. подавали каву, сприймалися як якийсь інший, “нетутешній світ”. Вони були обставлені дорогими меблями і тропічними рослинами. Відвідувачі читали свіжі європейські газети, грали на більярді і вели ділові розмови за чашкою кави [19, с. 224–225].

За даними довідників і путівників в Києві наприкінці XIX ст. діяло 20 кав'ярень і кондитерських. Власниками деяких з них – “Жорж”, “Франсуа”, “Варшавської” – були вихідці з інших країн. Але, мабуть, єдина назва, відома сьогодні, це – кондитерська Семадені, що відкрилася в кінці 1870 на Хрещатику, 15 в Будинку Штіфлера. Ця кондитерська здобула собі згодом славу кращого кафе старого Києва. Тут призначали ділові зустрічі, заходили “на годинку” з друзями: “...в Києві існує ряд кондитерських, де є непоганий шоколад, каву, чай, морозиво і прохолодні напої. Особливою популярністю користується кондитерська Семадені (Хрещатик, проти Думи). Удень, між 11 і 3 годинами, кондитерська буває переповнена специфічною юрбою київських комерсантів і ділків, що влаштували тут щось на зразок біржі; сторонній відвідувач буде себе почувати ніяково в цьому середовищі” [24, с. 17].

На кінець XIX ст. за інформацією, яку містить “Справочник–путеводитель по г. Киеву и его окрестностям” (1913р.), до кращих кондитерських, в яких завжди можна було купити торт, шоколад, різні цукерки, крім “Семадені”, належала кондитерська “Жорж”, власником якої був Жорж Дортенман [27, с. 187].

В “кращих будинках” гостей, як пише А. Макаров, пригощали “тортом від Жоржа” і “тістечками від Семадені”. Крім цих закладів, кращими кияни вважали “Варшавське кафе” на Лютеранській, “Франсуа” на Фунду-клеївській [19, с. 225; 1, с. 194].

У кав'ярнях відвідувачам пропонували великий вибір паризьких бонбоньерок (маленьких, пишно прикрашених коробочок з солодошами), можна було скуштувати марсельських фруктів, паризького драже, американських ананасів, і, звичайно, кращих сортів какао і шоколаду – швейцарських, англійських, голандських. А найсмачнішими тут вважалися фірмові тістечка. Не забували і про київське сухе варення, яке дуже полюбили кияни [22, с. 99–113].

Так, з приводу київських кондитерських XIX ст. писали: “Кондитерських багато, але кращі Фінке, Розминтальського та Беккера. У Розминтальського прекрасно облаштована кімната для дам, з розкішними меблями, квітами і маленьким фонтаном”. Крім кондитерських, в місті діяли ще “будинки”, відомі приготуванням солодошів – Білоусової та Балабухи. “Заговоривши про солодоші, не можу не згадати про київські варення і сухі фруктові конфекти. Що ж до цих творів, то, їй–право, не знайдете ніде нічого схожого: ще варення трапляються в різних містах, але сухих фруктових конфект, особливо виробництва Балабухи, важко зустріти деінде... Якщо вам потрібно купувати варення чи фруктові

конфекти, прийміть мою пораду: не йдіть уранці – привітна, гостинна господиня пригостить вас: розкриють перед вами величезні банки чудового варення, дадуть у руки столову ложку і переконливо просять скуштувати. Колір і запах – принада, спокуса велика, і ви починаєте куштувати то полуницю, то троянду, то малину, а тут вам показують розкішні вишні, салат. Нарешті, ви дивитесь фруктові конфекти, вам вибирають, що є краще, і знову просять покуштувати” [29, с. 82–83].

В Херсоні були дві кондитерські, “які існуванням своїм доводять необхідність закладів цього роду”, але в порівнянні з київськими, асортимент і якість виробів в цих кондитерських були гіршими: “Цукерки в них досить погані, вибір найнікчемніший” [2, с. 333].

Українська інтелігенція віддавала перевагу доступному, демократичному кафе “Варшавському” на Лютеранській та іншим пристойним закладам.

Так, О. Барвінський, який приїжджав до Києва 1885 р., описував свої враження від київської кав'ярні, згадуючи про розвиненість таких закладів у Львові: “Я бажав ... зайти в яку значнішу кав'ярню, щоби й тут придивитися людському життю. Я гадав, що тут так, як у нашій Львові, що куди не повернись, так попадеш як не в кав'ярню, то в пиварню або ресторацію... стоїть якийсь невеличкий одноповерховий домок, а на ньому вивіска з написом: “Славянская кофейня”. Підходжу ближче й бачу, що й по боках дверей поприбівані вивіски, на одній написи російські: кофе, чай і т.д., а на другій польські... маленька кімнатка, пристроєна дуже просто, похожа на наші провінційні цукорні... прилюдне місце сходи, за яке у нас [у Львові] звичайно мають кав'ярню, таке скромненьке” [3, с. 271–272].

Перша львівська кав'ярня – “Віденська” по вулиці Гетьманська, 14, в так званому “будинку з чотирма фасадами” купця Кароля Гартмана, була відкрита 1829 року і впродовж десятиліть свого існування кав'ярня, змінюючи власників, вигляд, але не назву, незмінно залишалася улюбленим місцем відпочинку та дозвілля львівської публіки [8, с. 10–13].

Але, як стверджує дослідник історії Львова І. Лемко, найпершою кав'ярнею у Львові була кав'ярня львівського кондитера Я. Леваковського, яка згадується 1802 року. Славнозвісні солодоші Леваковського найкраще смакували з кавою. В наступні 30–40 р. XIX ст. у Львові стають відомими кав'ярні “Театральна”, власником якої був граф Скарбек, кав'ярня “Пекелко” Я. Добровольського [17; 6].

Щодо якості кави в кав'ярнях згадує О. Афанасєв–Чужбинський й зазначає, що кава пристойно варилася в Одесі “в одній грецькій кав'ярні можна знайти цей напій як слід, але в інших місцях неодмінно з яким–небудь сурогатом” [2, с. 333].

Кав'ярні в Одесі були місцем для вирішення комерційних, а інколи і політичних справ, а основне – місцем відпочинку і дозвілля: “В старій Одесі було багато кав'ярень, в яких дозволялися різні не тільки комерційні, а й політичні справи. Там же грали в різні ігри: в кістки, в доміно, в шашки, в триктрак і в шахи” [13, с. 130–131].

Кав'ярні крім того, що вони були одним із закладів гостинності, а можливо і завдяки цьому, стають публічним місцем, динамічною компонентою єдиного міського простору в якому репрезентує себе з поправкою на

соціальну диференціацію підпросторів і розміщених на них кафе для населення міста.

Відвідування цих закладів в Києві чи кав'ярень у Львові не центровані на їжі, в цю інтенцію вбудовуються комунікативні мотиви, які стають визначальними. "Пообідати разом" – означає в першу чергу поговорити про справи, обмінятися думками з приводу останніх подій, висловити власні судження стосовно відвідувачів, блюд, інтер'єру, кулінарних традицій тощо.

Кафе, ресторани задовольняють потребу в спілкуванні без побутових проблем і в комфортних умовах. Що впливає і змінює культуру спілкування, а саме спілкування перетворюється на об'єкт споживання, оскільки купується право посидіти в затишному місці з друзями, знайомими за чашкою кави, чаю. Заклади гостинності долучаються до формування нового інформаційно-комунікативного простору з допомогою якого зав'язуються і підтримуються різні соціальні зв'язки – дружні, професійні, ділові тощо. В результаті особисті відносини все більше опосередковуються ринком, набувають ринкового характеру і перетворюються на форму споживання, що є логічним наслідком розвитку капіталістичного способу виробництва.

Поступово складається система партнерських відносин: "Всередині них звичними само собою зрозумілими речами стали громадський стиль спілкування, спорідненість. Хай як різняться між собою застільні товариства, салони, кав'ярні за обсягом і складом публіки, стилем обслуговування, кліматом резонерства і тематичною орієнтацією, вони організують якусь одну із тенденцій перманентної дискусії між приватними особами; для цього вони послуговуються низкою спільних інституційних критеріїв" [9, с. 80].

Поліфонія міського життя, його насиченість різними формами і видами діяльності призводить до виникнення нової конфігурації людського співжиття. Що в свою чергу сприяє появі спільноти громадян, які не тільки визнають необхідність своєї єдності перед зовнішнім світом і тому зацікавлені в ефективному управлінні комунальним господарством, але і розвивають новий тип господарської діяльності: інтенсивне промислове виробництво. В такій спільноті, що складається з асоціації індивідів відбувається формування цінностей нової модерної комунальної культури, орієнтованої на інновацію і особистісний розвиток. А заклади гостинності – кафе-шантани, кав'ярні, ресторани стають осередками формування культури взаємних зобов'язань, сферою міжособистісних відносин, утворюють особливий простір людського життя, в якому відбувався вільний рух людей і в якому вони взаємодіяли як незалежні індивіди.

Важливим осередком міської гостинності були купецькі клуби, зокрема, такий клуб функціонував при Київському купецькому зібранні, в ньому влаштовувались концерти, новорічні сімейні вечори, бали. Купецький клуб в місті Херсоні, як зазначає О. Афанасьєв-Чужбинський в нарисах "Поездка в Южнью Россию", змальовуючи свою подорож по Дніпру в 60-х роках XIX ст., був відкритий щодня незалежно від того, що там було небагато відвідувачів [2, с. 349].

Ю. Винничук в своїй роботі "Кнайпи Львова" пише, що в 1851 р. у Львові за народні гроші збудовано було Народний Дім, члени якого платили на його утримання

і який у 60-х роках налічував 127 членів. Тут незабаром відкрилося казино, що займало три кімнати. Перша – більярдна, друга – читальня, третя загальна. Збиратися починали в казино біля п'ятої вечора, читали, розмовляли, грали в карти і більярд [8, с. 195].

Таким чином, заклади гостинності в містах Російської імперії відіграли суттєву роль в структуруванні соціокультурного простору міста, сприяли процесу формування публічного поля, незалежного від держави і засвідчили її вступ в стан модерності.

Перспективи розвитку досліджень полягають в подальшому аналізі даної проблематики, оскільки такий аналіз є одним з важливих напрямів пошуку загальних закономірностей соціокультурних процесів без врахування яких неможливе ефективне управління у вітчизняній індустрії гостинності в контексті основних трендів світового цивілізаційного розвитку.

Список використаних джерел

1. Анисимов А. Киев и киевляне. Я вызову любое из столетий... Кн. 1 / Александр Анисимов. – К. : Курчъ, 2002. – 383 с.
2. Афанасьев-Чужбинский А. Поездка в Южнью Россию. Ч. 1. Очерки Днепра / Александр Афанасьев-Чужбинский. – Изд. 2-е. – С. Пб. : Изд. книгопродавца А. О. Базунова, 1863. – 468 с.
3. Барвинський О. Спомини з мого життя. Т. 2 / Олександр Барвинський; упоряд. А. Шацька; комент. Б. Янишина; ред. : Л. Винар, М. Жулинський. – К. : Стило, 2010. – 1120 с.
4. Барт Р. Семиология и градостроительство / Р. Барт // Современная архитектура. – 1971. – № 1. – С. 4–17.
5. Берлинський М. Короткий опис Києва / Максим Берлинський. – Репр. вид. 1820 р. – К. , 1990. – 224 с.
6. Бірюльов Ю. О. Музи кав'ярень старого Львова / Ю. О. Бірюльов // Галицька брама. – 1996. – № 6. – С. 12.
7. Вебер М. Избранное. Образ общества / Макс Вебер ; [пер. с нем. М. И. Левиной]. – М. : Юрист, 1994. – 704 с. – (Лики культуры).
8. Винничук Ю. Кнайпи Львова / Юрій Винничук. – Л. : Піраміда, 2005. – 292 с. – (Літературна агенція "Піраміда").
9. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії "громадянське суспільство" / Юрген Габермас ; [пер. з нім. А. Онишко]. – Л. : Літопис, 2000. – 319 с.
10. Глазычев В. Представление о городе и технологии управления средовым развитием. Типология городов / В. Глазычев // Прогнозис. – 2005. – № 1. – С. 233–247.
11. Кларк Д. Потребление и город, современность и постсовременность / Дэвид Кларк ; пер. с англ. И. Пильщикова // Логос. – 2002. – № 3/4. – С. 29–43.
12. Кларк Д. Сучасність, місто і сторонній / Девід Кларк; пер. М. Філь // Незалежний культурологічний часопис "Г". – 2003. – Чис.29: Геній місця. Leopoldis. Львів. Lemberg. Lwow. – С. 347–356.
13. Дерибас А. М. Старая Одесса. Забытые страницы: ист. очерки и воспоминания / А. М. Дерибас. – К. : Мистецтво, 2005. – 416 с.
14. Долгоруков И. М. Путешествие в Киев в 1817 году / сочинение Князя Ивана Михайловича Долгорукого. – М. : Университетская Тип. (Катковъ и К) на Страстном бульваре, 1870. – 208 с.
15. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Эмиль Дюркгейм ; пер. с фр. А. Б. Гофман. – М. : Канон, 1995. – 352 с. – (История социологии в памятниках).
16. Зіммель Г. Великі міста і духовне життя // Незалежний культурологічний часопис "Г". – 2003. – Чис.29: Геній місця. Leopoldis. Львів. Lemberg. Lwow. – С. 315–325.
17. Лемко І. Легенди старого Львова / Ілько Лемко. – Л. : Апіорі, 2008. – 176 с.
18. Лотман Ю. М. Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров: статьи, исследования, заметки / Ю. М. Лотман. – С. Пб. : Искусство-СПб, 2002. – 768 с.
19. Макаров А. Малая энциклопедия киевской старины / Анатолий Макаров. – К. : Довіра, 2002. – 558 с.
20. Мальгин А. Русская Ривьера / Андрей Мальгин. – СимФ. : Сонат, 2006. – 352 с.
21. Мамфорд Л. Миф машины: Техника и развитие челове-

ства / Льюис Мамфорд ; [пер. с англ. Т. Азаркович, Б. Скуратов]. – М. : Логос, 2001. – 4048 с.

22. Мокроусова О. Нариси про родину Бернарда Семадені – кийвського кондитера та домовласника // Київ і кияни. Вип. 3: матеріали щоріч. наук.–практ. конф. – К. : Кий, 2003. – С. 228–231.

23. Побут // Історія української культури / за заг. ред. І. Крип'якевича. – 4-е вид., стер. – К. : Либідь, 2002. – С. 5–184.

24. Практический иллюстрированный путеводитель по г. Киеву. Издание Ч. А. Яшевского. – К., 1913. – 103 с.

25. Ритцер Д. Макдональдизация общества 5 / Джордж Ритцер ; пер. с англ. А. В. Лазарева. – М. : Праксис, 2011. – 592 с. – (Серия “Образ общества”).

26. Сементовский Н. Киев, его святыни, древности, достопамятности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников / Н. Сементовский. – 4-е изд. – К., 1871. – 238 с.

27. Справочник–путеводитель по г. Киеву и его окрестностям: ежегод. изд. – К. : Печатня С. П. Яковлева, 1913. – 204 с.

28. Топоров В. Н. Пространство и текст / В. Н. Топоров // Текст: семантика и структура : сб. ст. – М. : Наука, 1983. – С. 227–284.

29. Чужбинский О. [Київ, 1850] // Хроніка–2000. – К., 2002. – Вип. 51–52. – С. 80–83.

30. Simmel G. The Metropolis and Mental Life [Elektronniy resurs] / G. Simmel. – Режим доступу : http://www.blackwellpublishing.com/content/BPL_Images/Content_store/Sample_chapter/0631225137/Bridge.pdf.

31. Wirth–Nesher H. City Codes: reading the Modern Urban Novel / H. Wirth–Nesher. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 244 p.

References

1. Anisimov A. Kiev i kievlyane. Ya vizovu lyuboe iz stoletiy... Kn. 1 / Alexandr Anisimov. – K. : Kurch, 2002. – 383 s.

2. Afanas'ev–Chujbinskiy A. Poezdka v Yujnuyu Rosiyu. – Izd. 2-e. – S.Pb. : Izd. Knigoprodavca A. O. Bazunova, 1863. – 468 s.

3. Barvinskiy O. Spomyny z mogo jyttya. T.2 / Olexsandr Barvinskiy, uporyad. A. Shatska: koment. B. Yanishina ; red.: L. Vynar, M. Julinskiy. – K. : Stylos, 2010. – 1120 s.

4. Bart R. Smiologiya I gradostroitelstvo / R. Bart // Sovremennaya arhitektura. – 1971. – № 1. – S.4–17.

5. Berlinskiy M. Korotkuy opus Kueva / Maksym Berlinskiy. – Repr. Vud. 1820 r. – K., 1990. – 224 s.

6. Biryulyov U. O. Muzy kavyaren starogo Lvova / U. O. Biryulyov // Galycka brama. – 1996. – № 6 – S. 12.

7. Veber M. Izbrannoe. Obraz obshestva / Maks Veber, [per. s nem. M.I. Levinoy]. – M. : Yurust, 1994. – 704 s. – (Liki kultury).

8. Vinnichuk Y. Knaupya Lvova / Yuriy Vinnichuk. – L.: Piramida, 2005. – 292 s. – (Literaturna agenciya “Piramida”).

9. Gabermas Y. Strukturni peretvorennya u sferi vidkritisti: doslidjennya kategorii “gromadyanske suspilstvo” / Yurgen Gabermas; [per. z nim. A. Onyshko]. – L. : Litopys, 2000. – 319 s.

10. Glazuchev V. Predstavlenie o gorode I tehnologii upravleniya sredovym razvitiem. Typologiya gorodov / V. Glazuchev // Prognosis. – 2005. – № 1. – S.233–247.

11. Klark D. Potreblenie i gorod, sovremennost i postsovremennost / Devid Klark; per. s angl. I. Pilshikova // Logos. – 2002. – № 3/4. – S. 29–43.

12. Klark D. Suchasnist, misto I storonniy / Devid Klark; per. M. Fil // Nezalejniy kulturologichnyy chasopus “Г”. – 2003. – Chys. 29: Geniy miscya Leoplis. Lviv. Lemberg. Lwow. – S. 347–356.

13. Derybas A. M. Staraya Odessa. Zabytye stanicy: ist. ocherki i vospominaniya / A. M. Deribas. – K. : Mystectvo, 2005. – 416 s.

14. Dolgorukov I. M. Puteshesvie v Kiev v 1817 godu / sochinenie Knyazyva Ivana Mykhaylovicha Dolgorukogo. – M. : Universitetskaya Tip. (Katkov b K) na Strastnom bulvare, 1870. – 208 s.

15. Dyurkgeym E. Sociologiya. Ee predmet, metod, prednaznachenie / Emil Dyurgeym; per. s fr. A. B. Gofman. – M. : Kanon, 1995. – 352 s. – (Istoriya sociologii v pamyatnikah).

16. Zimmel G. Veliky mista I duhovne jyttya // Nezalejniy kulturologichnyy chasopys “Г”. – 2003. – Chys. 29: Geniy miscya Leoplis. Lviv. Lemberg. Lvov. – S. 315–325.

17. Lemko I. Legendy starogo Lvova / Ilko Lemko. – L. : Apriori, 2008. – 176 s.

18. Lotman Y. M. Semyosfera. Kultura i vzrux. Vnutri myslyashih mirov: stati, issledovaniya, zametki / Y. M. Lotman. – S.Pb. : Isskustvo–SPB, 2002. – 768 s.

19. Makarov A. Malaya enciklopediya kievskoy stariny / Anatoliy Makarov. – K. : Dovira, 2002. – 558 s.

20. Malgin A. Russkaya Rivera / Andrey Malgin. – Symf. Sonat, 2006. – 352 s.

21. Mamford L. Mif mashiny: Tehnika i razvitie chelovechestva / Lyuis Mamford ; [per. s angl. T. Azarkovich, B. Skuratov]. – M. : Logos, 2001. – 4048 s.

22. Mokrousova O. Narisy pro rodinu Bernarda Semadeni – kuivskogo kondytera ta domovlasnika // Kyiv i kiyiany. Vyp. 3: materially shorich. nauk.–prakt. konf. – K. : Kuy, 2003. – S. 228–231.

23. Pobut // Istoriya ukrainskoi kultury / za zag. red. I. Krypyakevicha. – 4-е vyd., ster. – K. : Lybid, 2002. – S. 5–184.

24. Prakticheskiy illyustrirovanniy putevoditel po g. Киеву. Izdanie Ch. A. Yashevskogo. – K., 1913. – 103 s.

25. Ritcer D. Makdonaldizatsiya obschestva 5 / Djordj Ritcer: per. s angl. A. B. Lazareva. – M. : Praksis, 2011. – 592 s. – (Seriya “Obraz obschestva”).

26. Sementovskiy N. Kiev, ego svyatini, drevnosti, dostopamyatnosti i svedeniya, neobhodime dlya ego pochitateley i puteshesvennikov / N. Sementovskiy. – 4-е изд. – К., 1871. – 238 s.

27. Spravochnik–putevoditel po g. Киеву i ego okresnostyam: ejegod. izd. – K. : Pechatnya S. P. Yakovleva, 1913. – 204 s.

28. Toporov V. N. Prostranstvo i tekst / V. N. Toporov // Tekst semantika i struktura: sb. st. – M. : Nauka, 1983. – S.227–284.

29. Chujbinskiy O. [Kuiv, 1850] // Hronika–2000. – K., 2002. – Vup. 51–52. – S. 80–83.

30. Simmel G. The Metropolis and Mental Life [Elektronniy resurs] / G. Simmel. – Rejim dostupu : http://www.blackwellpublishing.com/content/BPL_Images/Content_store/Sample_chapter/0631225137/Bridge.pdf.

31. Wirth–Nesher H. City Codes: reading the Modern Urban Novel / H. Wirth–Nesher. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 244 p.

Rusavska V. A., Ph.D. in History, docent, Associate professor of hotel–restaurant business faculty of Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine, Kiev), rusavskaya@bigmir.net

Hospitality as a factor, forming a city social–cultural space in XIX century

This article regards hospitality establishments, as a form of local urban management in XIX century, intended for satisfaction of communication needs during leisure time, commercial and business meetings of new social stratum representatives.

Hospitality establishments – such as cafe–chantants, coffee–shops and restaurants, are becoming the stages forming mutual obligations culture, interpersonal relations fields and establish a specific field of human life with free movement of persons in which such persons interact as independent individuals.

Keywords: *hospitality, city social–cultural space, hospitality establishments, cafe–chantants, coffee–shops.*

Русавская В. А., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры гостинично–ресторанного бизнеса, Киевский национальный университет культуры и искусств (Украина, Киев), rusavskaya@bigmir.net

Гостеприимство как фактор формирования социально–культурного пространства города XIX ст.

Рассматриваются заведения гостеприимства, как формы пространственной организации отечественных городов XIX в., рассчитанные на удовлетворение потребностей в общении во время проведения досуга, коммерческих и деловых встреч представителей новых социальных слоев.

Заведения гостеприимства – кафе–шантаны, кофейни, рестораны становятся ячейками формирования культуры взаимных обязательств, сферой межличностных отношений, образуют особенное пространство человеческой жизни, в котором происходит свободное движение людей и в котором они взаимодействуют как независимые индивиды.

Ключевые слова: *гостеприимство, социально–культурное пространство города, заведения гостеприимства, кафе–шантаны, кофейни.*

* * *